

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені К.Д. УШИНСЬКОГО

Адєєва Ольга Вікторівна

УДК 378:373: 613

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ДО ВАЛЕОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ
УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Південноукраїнському державному педагогічному університеті імені К.Д. Ушинського, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор

КАРПОВА ЕЛЛА ЕДУАРДІВНА

Південноукраїнський державний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського,
завідувач кафедри дошкільної педагогіки

Офіційні опоненти: – доктор педагогічних наук, професор

ШМАЛЄЙ СВІТЛАНА ВІКТОРІВНА

Херсонський державний університет,
завідувач кафедри фізіології людини та тварин,
директор інституту природознавства

кандидат педагогічних наук, доцент

МІХЕСНКО ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ

Сумський державний педагогічний університет
імені А.С. Макаренка, доцент кафедри фізичної реабілітації інституту
фізичної культури

Захист дисертації відбудеться “ 28 ” лютого 2009 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 при Південноукраїнському державному педагогічному університеті імені К.Д. Ушинського за адресою: 65029, м. Одеса, Нищинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26.

Автореферат розісланий “12” січня 2009 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

О. С. Трифонова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У Національній програмі „Фізичне виховання-здоров’я нації”, державній програмі “Діти України” турбота про здоров’я молоді, виховання у неї культури здорового способу життя визначено одним із пріоритетних напрямів освіти. У Конституції України наголошується на тому, що людина, її життя і здоров’я визнаються найвищою соціальною цінністю, їх забезпечення розглядається у багатьох напрямках, у межах різних наук.

В останнє десятиріччя важливе місце в роботах, присвячених проблемі здоров’я у закладах освіти, посідають питання формування здорового способу життя у майбутніх учителів, підготовки їх до пропаганди серед учнів способу життя, що зберігає здоров’я. Ученими розкрито: концептуальні засади формування здорового способу життя, валеологічної грамотності і валеологічної культури педагогів (Ю. Бойчук, Т. Книш, С. Лебедченко, В. Магін, С. Симоненко, Н. Трігуб та ін.); шляхи та засоби формування валеологічної культури, навичок здорового способу життя, засвоєння валеологічних знань як складової частини професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (Т. Книш, В. Нестеренко), майбутніх біологів (І. Поташнюк); обґрунтовано умови формування ціннісного ставлення майбутніх педагогів до здорового способу життя (Л. Овчиннікова); визначено шляхи та засоби формування здорового способу життя школярів як запоруки збереження та зміцнення їхнього здоров’я (Н. Абаскалова, О. Вакуленко, Г. Голобородько, О. Дубогай, В. Зайцев, С. Кондратюк), умови формування ціннісних орієнтацій старших підлітків на здоровий спосіб життя (С. Закопайло, С. Лапаєнко та ін.) й умови формування культури здоров’я школярів (В. Горащук); схарактеризовано валеологізацію освітнього середовища як чинника підвищення ефективності навчально-виховного процесу (Г. Брадiк, Л. Дихан, С. Шмалей).

Проте, незважаючи на результати досліджень педагогів, фізіологи і психологи засвідчують, що під впливом шкільних факторів не тільки уповільнюється ріст і загальний розвиток дітей, але й псується їхнє здоров’я. Дослідники (М. Безруких, Н. Дубровінська, Д. Фарбер) зазначають, що сила негативного впливу шкільних факторів на здоров’я дитини неухильно зростає, оскільки вони діють системно і довгостроково.

Отже, постає проблема підготовки вчителів до професійної діяльності, яка не порушує, а підтримує здоров’я дитини, вчителів, здатних здійснювати професійно-педагогічну діяльність крізь призму норм валеологічної культури і забезпечувати валеологічне виховання учнів, розробляти і впроваджувати здоров’язберігаючі технології, відповідні форми організації навчально-виховного процесу і навчальної діяльності учнів. Об’єктивне протиріччя між потребою суспільства у вихованні і навчанні у школі здорової дитини і невідповідністю кожного вчителя до задоволення цієї потреби й зумовило вибір теми дослідження - “Підготовка майбутніх учителів

до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконано відповідно до тематичного плану кафедри дошкільної педагогіки Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського “Ефективність педагогічних моделей керування якістю підготовки фахівців у системі вищої педагогічної освіти” (№106U000468), тематичного плану кафедри фізичного виховання і спорту Одеського національного університету імені І.І. Мечникова “Розробка оптимальної системи фізичного виховання студентів університету з урахуванням профілю майбутніх фахівців” (№280). Тема дослідження затверджена вченою радою Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (протокол № 7 від 24 лютого 2005 р.) й заочно узгоджена у Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 3 від 21 березня 2006 року). Автором досліджувався процес підготовки майбутніх учителів у вищому навчальному закладі до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Мета дослідження – виявити, обґрунтувати й експериментально апробувати педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Завдання дослідження:

1. Схарактеризувати стан підготовки вчителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів у педагогічній теорії та практиці.
2. Уточнити зміст понять “валеологічне виховання”, „валеологізація освітнього середовища”, „валеологічна культура”, “валеологічна культура вчителя”.
3. Розкрити сутність валеологічної культури вчителя, її структуру як показника підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів.
4. Обґрунтувати педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів й апробувати їх ефективність.

Об'єкт дослідження – підготовка майбутніх учителів до професійно-педагогічної діяльності у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження – зміст і методика підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Гіпотеза дослідження: підготовка майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів буде ефективною за наявності в навчальному процесі сукупності педагогічних умов, а саме: критичне осмислення студентами власного досвіду ставлення до здоров'я як цінності і складової валеологічної культури особистості; набуття досвіду

регулювання і управління станом особистого здоров'я засобами фізичної культури в умовах повсякденної та навчальної діяльності; моделювання спеціальних навчальних ситуацій, що вимагають усвідомлення засобів і практичних прийомів валеологічного виховання учнів на уроках у процесі навчальної діяльності.

Методи дослідження. З метою визначення стану проблеми в теорії і практиці освіти, конкретизації предмета і мети дослідження були задіяні методи теоретичного рівня: аналіз літературних джерел, нормативних документів та досвіду роботи ВНЗ з валеологічної освіти майбутніх учителів. Задля виявлення реального стану підготовки вчителів-практиків до валеологічного виховання учнів використовувалися методи емпіричного рівня: анкетування, спостереження, тестування. З метою виявлення ефективності досліджуваних педагогічних умов у підготовці майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів використовувалися методи аналізу продуктів діяльності обстежуваних, діагностувальний і формувальний етапи педагогічного експерименту, тестування. З метою впорядкування, узагальнення і формалізації емпіричних даних для подальшого кількісного і якісного аналізу, матеріали експериментального дослідження піддавались обробці математичними методами.

Базою дослідження виступили філологічний та біологічний факультети Одеського національного університету імені І.І. Мечникова та біологічний факультет Донецького національного університету. Усього у формувальному експерименті брало участь 176 студентів. На констатувальному етапі експерименту брали участь учителі загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв та коледжів м. Одеси, Одеської та Херсонської областей. Загальна кількість обстежуваних учителів складала 150 осіб.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає у тому, що **вперше** визначено й науково обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів (критичне осмислення студентами власного досвіду ставлення до здоров'я як цінності і складової валеологічної культури особистості; набуття досвіду регулювання і управління станом особистого здоров'я засобами фізичної культури в умовах повсякденної та навчальної діяльності; моделювання спеціальних навчальних ситуацій, що вимагають усвідомлення засобів і практичних прийомів валеологічного виховання учнів на уроках у процесі навчальної діяльності). Виявлено позитивний вплив підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів за визначеними педагогічними умовами на їхній особистий розвиток (формування мотивів здорового способу життя, спрямованість на практичні заходи щодо збереження і зміцнення здоров'я учнів, активну пропаганду здорового способу життя і цінностей здоров'я). Визначено зміст підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів у процесі вивчення курсу „Фізичне виховання”. Науково обґрунтовано сутність валеологічної культури

вчителя, як показника підготовки до валеологічного виховання учнів, схарактеризовано її компоненти (імперативно-когнітивний, операційно-діяльнісний, ціннісно-орієнтаційний) та показники й критерії оцінювання (обізнаність, навченість, спрямованість) рівнів підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Уточнено сутність і зміст понять “валеологічне виховання”, „валеологічна культура” „валеологізація освітнього середовища”, “валеологічна культура вчителя”. Подальшого розвитку набули положення теорії та практики валеологічного виховання особистості й підготовки учителів до валеологізації професійної діяльності.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці програми та методики підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів у процесі викладання у вищій школі курсу „Фізичне виховання”, оздоровчих програм, проблемних завдань та спеціальних навчальних ситуацій, які забезпечують усвідомлення валеологічних норм в організації навчальної діяльності і набуття досвіду практичного уживання у процесі професійно-педагогічної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах.

Результати дослідження можуть бути використані в системі вищої освіти при оновленні змісту і складових професійної підготовки педагогів у вищих навчальних закладах усіх рівнів акредитації, у системі післядипломної освіти і підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, а також при розробці й удосконаленні державних стандартів вищої освіти.

Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес філологічного та біологічного факультетів Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (акт про впровадження №26 від 21.05.07р.), історико-філологічного факультету Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (акт про впровадження №7/18 від 25.05.07р.), факультету фізичного виховання Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (акт про впровадження №21-34 від 20.11.07р.), філологічного факультету Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського (акт про впровадження № 24 від 28.05.07р.), природничого та факультету початкового навчання Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (акт про впровадження №03-299 від 24.05.07р.), біологічного факультету Донецького національного університету (акт про впровадження №263 від 13.12.07).

Достовірність результатів дослідження забезпечувалася теоретичною обґрунтованістю вихідних положень; використанням апробованого діагностувального інструментарію; репрезентативністю масиву досліджених; експериментальною перевіркою гіпотези, висновків; використанням методів, що є адекватними меті, завданням і логіці розробки проблеми; якісним і кількісним аналізом експериментальних даних.

Апробація матеріалів дослідження. Матеріали дисертаційного дослідження

доповідалися на всеукраїнських науково - практичних читаннях студентів та молодих науковців, присвячених спадщині К. Д. Ушинського та В. О. Сухомлинського (Одеса, 2004, 2006); всеукраїнських „Управління якістю підготовки фахівців у вищій школі: історія, досвід, перспективи” (Одеса, 2006), “Психолого-педагогические аспекты развития личности в детские годы: актуальные проблемы народной педагогики” (Сімферополь, 2006), “Реалізація принципу наступності дошкільної та початкової ланок у контексті суб’єктивної парадигми освіти,, (Слов’янськ, 2007); міжвузівській “Формування патріотизму, моральності, культури, здорового способу життя у студентської молоді” - (Одеса, 2006) науково-практичних конференціях; засіданнях кафедри фізичного виховання Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, кафедри дошкільної педагогіки Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського.

Основні положення й результати дослідження викладено у 10 одноосібних авторських роботах, з них 5 - у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура й об’єм дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (212 найменувань, з них 4 – іноземною мовою) і 4 додатків на 19 сторінках. Загальний обсяг дисертації — 170 сторінок. Робота містить 17 таблиць, 4 малюнки, що займають 2 самостійні сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об’єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу, методи дослідження; розкрито наукову новизну й практичну значущість; подані дані щодо апробації основних положень дисертації.

У **першому розділі** „Теоретичні засади дослідження підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів” проаналізовано стан проблеми валеологічного виховання учнівської молоді в науковій літературі; з’ясовано сутність основних понять, обґрунтовано сутність валеологічної культури вчителя як показника його підготовки до валеологічного виховання учнів, визначено її компоненти та показники; обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття під впливом екологічних, економічних, соціальних, політичних та інших чинників перед людством постала проблема збереження здоров’я. Сучасними дослідженнями доведено, що серед багатьох чинників суттєво впливають на здоров’я людини саме соціальні фактори (Г. Апанасенко, Н. Безруких, Г. Зайцев та ін.). Для школярів таким соціальним фактором є середовище школи, де діти проводять значну частину

своєї життєдіяльності.

Сьогодні накопичено багато даних про те, що саме освітнє середовище виступає одним із найбільш впливових факторів ризику здоров'я дітей (М. Антропова, Е. Вайнер, С. Сенників та ін.). Його усунення або нейтралізація не забезпечується викладанням валеології як навчального предмета, а залежить від створення у навчальному закладі умов, що забезпечують виховання в учнів ставлення до власного здоров'я та здоров'я інших людей як найвищої цінності.

Розробка науково-педагогічних засад з валеологічної освіти та валеологічного виховання учнів знайшла своє відображення у дослідженнях Г. Брадїк, Г. Голобородько, В. Горашука, Л. Дихан, С. Лапаєнко, Л. Татарнікової та ін. Ученими доведено, що валеологічне виховання - це цілеспрямований процес, метою якого є переконання учнів у цінності здоров'я, його впливу на успішність їхньої навчальної, життєвої і майбутньої професійної діяльності. Його здійснення потребує створення у навчальному закладі спеціальних умов, що дозволяють учням зберігати і зміцнювати своє здоров'я, формують таку потребу і сприяють її усвідомленню як цінності. Останнє вимагає необхідність валеологізації освітнього середовища і навчального процесу, для того, щоб кожен урок і будь-який шкільний захід містили в собі оздоровчий ефект.

Валеологізацію освітнього середовища вчені (М. Безруких, Є. Вайнер, Л. Татарнікова) пов'язують з наявністю у загальноосвітніх навчальних закладах: валеологічно обґрунтованого розкладу навчальних занять; валеологічно і педагогічно доцільно організованої навчальної діяльності учнів; здоров'язберігаючих форм і методів навчання; дотримання санітарно-гігієнічних норм не тільки в навчальних приміщеннях, але й у забезпеченні рухової і розумової діяльності учнів; позитивної психологічної атмосфери у процесі навчання, спілкування і взаємодії вчителя й учнів; валеологічної грамотності учнів, яка передбачає не тільки знання про способи збереження здоров'я, але й дотримання здоров'язберігаючого поведіння та способу життя; ціннісного ставлення учнів як до власного здоров'я, так і до здоров'я інших.

Важливо, що ефективність валеологічного виховання учнів визначається не тільки професійною компетентністю учителів, а й їхнім фізичним і психологічним благополуччям, особливостями ставлення до власного здоров'я і здоров'я учнів. Неповторна індивідуальність учителя як носія певної валеологічної культури і суб'єкта міжособистісних відносин є головним взірцем і джерелом здоров'я учнів у навчально-виховному процесі. Отже, валеологічне виховання учнів об'єктивно вимагає наявності в учителя валеологічної культури.

У своєму загальному змісті валеологічна культура є складовою загальної культури людства, яка містить у собі об'єктивні результати практичної діяльності людей, знання та норми щодо збереження і зміцнення власного здоров'я людини і суспільства, суб'єктивні людські сили і здібності, що реалізуються у діяльності, спрямованої на забезпечення здорового способу життя

кожної особистості. Валеологічна культура особистості - це інтегральне утворення, певний спосіб діяльності і поведінки людини, що виявляється у здоровому способі життя і визначає дбайливе ставлення до власного здоров'я і до здоров'я інших. Валеологічна культура особистості – це усвідомлена на особистісному рівні концепція здоров'я, на основі якої формується індивідуальна програма здорового способу життя, відбувається розвиток творчого оздоровчого мислення особистості.

Поняття “валеологічна культура особистості” може бути конкретизовано за своїм змістом у контексті будь-якої професії (економіст, лікар, юрист, педагог тощо). У всіх випадках вона виявляється особистістю через валеологічну свідомість, здоров'язберігаюче поведіння і здоров'язберігаючу діяльність. Валеологічна культура вчителя - це певний стереотип його діяльності й поведінки як професіонала, що спрямований на забезпечення здорового способу життя і виявляється у дбайливому ставленні до власного здоров'я, до здоров'я учнів. Як носій валеологічної культури, вчитель повинен опанувати знання, уміння та навички раціональної життєдіяльності, вести здоровий спосіб життя, ціннісно ставитися до власного здоров'я, до здоров'я учнів, вміти все це відтворювати в організації педагогічного процесу і, зокрема навчальній діяльності учнів. Валеологічна культура вчителя у його свідомості, навичках поведінки, способах діяльності і спілкування, виступає регулятивом його професійної діяльності, чинником, що забезпечує ефективність процесу валеологічного виховання.

Складовими валеологічної культури, що характеризує якість підготовки вчителів до валеологічного виховання учнів, є:

імперативно-когнітивний компонент, який обіймає систему валеологічних знань та знань про норми їх застосування у межах взаємодії учасників навчально-виховного процесу й виявляється у таких показниках, як – то: обізнаність зі здоров'ям, чинниками та діями людини, що на нього впливають; обізнаність із чинниками, які впливають на стан здоров'я учнів у навчальній діяльності (психофізіологічні знання з організації навчального процесу); обізнаність із шляхами і засобами валеологізації освітнього середовища і навчального процесу;

операційно-діяльнісний компонент, що передбачає систему дій, спрямованих на збереження власного здоров'я і здоров'я учнів, валеологічну поведінку вчителя, навички відтворення здоров'язберігаючого педагогічного процесу та характеризується такими показниками: вміння стежити за своїм власним здоров'ям; ведення здорового способу життя; уміння проектувати навчально-виховний процес відповідно норм валеології, використовуючи та контролюючи чинники, що впливають на стан здоров'я учнів;

ціннісно-орієнтаційний компонент як система моральних орієнтирів, настанов і мотивів, що визначають спрямованість дій педагога на відтворення здоров'язберігаючого освітнього середовища, його показниками є: гуманістична спрямованість діяльності та поведінки; ставлення

до здоров'я як цінності; відтворення здоров'язбереження як життєвої моральної норми.

Педагогічними умовами ефективної підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів у дослідженні визначено: критичне осмислення студентами власного досвіду ставлення до здоров'я як цінності і складової валеологічної культури особистості; набуття досвіду регулювання і управління станом особистого здоров'я засобами фізичної культури в умовах повсякденної та навчальної діяльності; моделювання спеціальних навчальних ситуацій, що вимагають усвідомлення засобів і практичних прийомів валеологічного виховання учнів на уроках у процесі навчальної діяльності.

У другому розділі „Експериментальне дослідження педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів” схарактеризовано стан підготовки вчителів, які працюють сьогодні в загальноосвітніх навчальних закладах до валеологічного виховання учнів; висвітлено методика реалізації педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів у змісті курсу „Фізичне виховання”; подано аналіз рівнів підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту.

Основний параметр, який контролювався в експерименті, складала валеологічна культура як показник підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів, що визначалася за імперативно-когнітивним, операційно-діяльним та ціннісно-орієнтаційним компонентами. Оцінювання рівнів підготовки вчителів–практиків і студентів, які брали участь в експерименті, здійснювалася за трьома критеріями:

- обізнаність, як вимір ступеня володіння знаннями про здоров'я, здоров'язбереження;
- навченість, як вимір ступеня практичної спроможності реалізації наявних знань в організації навчального процесу;
- спрямованість, як вимір ступеня потреби і здатності до валеологічного виховання учнів.

На основі вищезазначених критеріїв і показників компонентів валеологічної культури вчителя було визначено три рівні підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: високий, середній і низький.

Високий рівень забезпечується наявністю всіх компонентів валеологічної культури і характеризується: гуманістичною спрямованістю діяльності та поведінки вчителя, його ставленням до здоров'я як до цінності, спрямованістю на відтворення здоров'язбереження як життєвої моральної норми; наявністю знань про здоров'я, чинники та дії людини, які на неї впливають, обізнаністю із чинниками, що впливають на стан здоров'я учнів у навчальній діяльності, шляхами і засобами валеологізації освітнього середовища і навчального процесу; вмінням стежити за своїм власним здоров'ям, веденням здорового способу життя, умінням

проекувати навчально-виховний процес відповідно норм валеології та контролювати чинники, що впливають на стан здоров'я учнів.

Середній рівень виявляється у наявності знань про здоров'я, чинники та дії людини, які на неї впливають, чинники, що впливають на стан здоров'я учнів під час навчальної діяльності; недостатньою сформованістю уміння стежити за своїм здоров'ям, вести здоровий спосіб життя, відсутністю уміння проектувати навчально-виховний процес відповідно норм валеології та контролювати чинники, що впливають на стан здоров'я учнів; але наявністю гуманістичної спрямованості діяльності та поведінки, ставлення до здоров'я як цінності.

Низький рівень характеризується невизначеністю ціннісного ставлення до здоров'я, відсутністю здоров'язбереження як життєвої моральної норми, гуманістичної спрямованості діяльності та поведінки; поряд з наявністю уявлень про здоров'я та його чинники не усвідомлюється значимість здоров'я, роль учителя у процесі збереження та зміцнення здоров'я учнів; здебільшого відсутністю у майбутнього вчителя вміння стежити за власним здоров'ям; наявністю у нього шкідливих звичок.

З метою визначення стану підготовки вчителів-практиків до валеологічного виховання учнів було проведено анкетування учителів, педагогічне спостереження, проаналізовано медичні книжки вчителів, документацію щоденного планування роботи вчителів, розкладу занять, чинні програми, річні плани роботи загальноосвітніх навчальних закладів тощо.

За одержаними результатами було виявлено, що найбільша кількість учителів, які працюють у загальноосвітніх навчальних закладах, мають низький рівень підготовки до валеологічного виховання учнів – 56%; середній рівень підготовки виявило 38,67% обстежених. Лише 5,33% учителів виявило високий рівень підготовки до валеологічного виховання учнів.

За педагогічним фахом ці дані розподілилися таким чином: найкращі результати були одержані серед педагогів, які працюють у системі початкової освіти. Серед них було 9,76%, які мають високий рівень підготовки до валеологічного виховання учнів і здійснюють професійно-педагогічну діяльність з урахуванням її впливу на здоров'я учнів; 39,02% учителів початкової школи виявили середній рівень цієї підготовки і 51,22% - низький рівень. Дещо поступаються за рівнем підготовки педагоги, які викладають гуманітарні предмети (високому рівню підготовки до валеологічного виховання учнів відповідають 5,17%, середньому - 41,38% і низькому – 53,45% учителів). Серед учителів, що викладають природничі дисципліни високий рівень підготовки до валеологічного виховання учнів виявило лише 1,36%, середній 35,99% і низький 62,75%.

Отже, обстеження учителів-практиків засвідчило, що сучасна система підготовки педагогів у вищій школі недостатньо відповідає потребам валеологічного виховання учнів.

На констатувальному етапі з метою діагностики рівнів підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів використовувалася спеціально розроблена комплексна методика, що

передбачала проведення анкетування та опитування студентів, педагогічне спостереження, співбесіди, аналіз результатів їхнього медичного огляду, визначення стилю керівництва, до якого схильні студенти, виявлення ціннісних орієнтацій.

Результати констатувальних зрізів виявили, що жодного студента, за показниками валеологічної культури, не можна вважати підготовленим до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів на високому рівні. Середній рівень підготовки до валеологічного виховання учнів виявили значно менше половини студентів (32,95% студентів експериментальних та 36,35% контрольних груп). Переважна кількість студентів засвідчила низький рівень підготовки до валеологічного виховання учнів (67,05% - експериментальні групи та 63,65% - контрольні групи).

На формувальному етапі дослідження було розроблено програму експериментального курсу, що складалася з чотирьох навчальних модулів під загальною назвою „Фізичне виховання і здоров'язберігаючі технології навчання”. У свою чергу, структура кожного навчального модуля складалася з п'яти блоків: контрольнo-діагностувального, основного блоку з фізичного виховання, заліково-діагностувального блоку та двох варіативних блоків з актуалізації знань та досвіду студентів з фізичного виховання у контексті їхнього здоров'я; поширення цих знань на сферу професійно-педагогічної діяльності та її валеологізацію.

Навчальний матеріал, який було включено у варіативну складову програми містив теоретичну і методичну інформацію та їх практичне опрацювання. Теоретична інформація мала прикладний характер, була спрямована на підготовку студентів до свідомого врахування валеологічних норм в організації власної навчальної діяльності та майбутньої професійної діяльності й реалізовувалася під час практичних занять з курсу „Фізичне виховання”; у процесі самостійної роботи і науково-дослідницької роботи студентів (підготовка доповідей, рефератів, підготовка до наукових студентських конференцій).

Методична інформація була спрямована на формування у студентів умінь самодіагностики та самоконтролю власного фізичного та психічного станів. Практичне оволодіння і закріплення цієї інформації відбувалося безпосередньо на заняттях із фізичного виховання та при виконанні студентами завдань для самостійної роботи.

За методикою формувальний експеримент складався з трьох етапів підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: ціннісно-мотиваційного, актуалізаційного та продуктивного. На кожному з цих етапів реалізувалися педагогічні умови, що оптимізували підготовку майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Перший - ціннісно-мотиваційний етап підготовки студентів забезпечувався першим та другим модулями експериментальної програми та був спрямований на реалізацію такої

педагогічної умови, як критичне осмислення студентами власного досвіду ставлення до здоров'я як цінності і складової валеологічної культури особистості. Метою цього етапу дослідження було формування позитивного ставлення студентів до власного здоров'я та оздоровчої діяльності, усвідомлення здоров'я як цінності. Програма роботи зі студентами на цьому етапі включала: освоєння необхідного й достатнього об'єму інформації щодо здоров'я, чинників, які впливають на здоров'я; навчання способів контролю за станом власного здоров'я і визначення чинників, що впливали на нього впродовж життя; критичну оцінку власного способу життя; аналіз впливу на стан здоров'я майбутніх учителів освітнього середовища університету й особливостей організації навчальної діяльності; прогнозування розвитку власного здоров'я; формування навичок систематичних самостійних занять фізичною культурою, уяви про здоров'язберігаючий потенціал фізичної культури. Означені завдання вирішувалися студентами у процесі самостійного пошуку узагальнення інформації про здоров'я та чинники, що на нього впливають; опанування методик і тестів із самодіагностики стану фізичного, психічного здоров'я, рівня рухового розвитку й рухової підготовки; освоєння фізичних вправ загально розвивального та оздоровчого характеру як засобів покращення самопочуття та підвищення стану здоров'я. Поряд з валеологічними знаннями на цьому етапі у студентів формувались уміння методичного характеру, практика із самодіагностики й самоконтролю рівня здоров'я, функціонального стану організму. Показником ефективності ціннісно-мотиваційного етапу дослідження виступало самостійне складання студентами індивідуальної програми усунення чинників, що негативно впливають на стан їхнього здоров'я та поетапного переходу до здорового способу життя.

На другому - актуалізаційному етапі (третій навчальний модуль) реалізувалася така педагогічна умова, як набуття досвіду регулювання і управління станом особистого здоров'я засобами фізичної культури в умовах повсякденної та навчальної діяльності. На цьому етапі студенти вчилися виконувати індивідуальну програму усунення чинників, що негативно впливають на стан їхнього здоров'я та поетапно переходити до здорового способу життя. На заняттях з фізичного виховання вони виконували вправи за системою К. Купера, М. Амосова, вправи з дихальної гімнастики за методиками К. Бутейка та Н. Стрельнікової, фізичні вправи для профілактики остеохондрозу, викривлень статури, перевтоми зору, вправи з елементами самомасажу, акупунктурного масажу, для зняття м'язової втоми. Для підвищення працездатності, емоційного впливу занять, корекції самопочуття студентів під час занять з фізичної культури використовувалася музика. При визначенні впливу вправ на фізичний і психічний стани студенти вдосконалювали навички самодіагностики – вимірювали пульс, артеріальний тиск, частоту подиху (у спокої та під час і після виконання фізичних вправ), визначали рівень працездатності. Результати самоконтролю за своїм фізичним і психічним станом фіксувались у щоденнику самопостережень.

Третій – продуктивний етап формувального експерименту збігався з четвертим навчальним модулем і був спрямований на реалізацію третьої педагогічної умови підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів - моделювання спеціальних навчальних ситуацій, що вимагали від майбутніх учителів усвідомлення засобів і практичних прийомів валеологічного виховання учнів на уроках у процесі навчальної діяльності. Цей етап передбачав: удосконалення засвоєних студентами теоретичних і методичних знань і вмінь з валеологізації власної повсякденної і навчальної діяльності та створення алгоритму їх використання у майбутній професійній діяльності. Робота зі студентами включала аналіз проблемних ситуацій, пов'язаних із впливом освітнього середовища на здоров'я учнів, розробку ймовірних способів їх розв'язання. Були визначені й схарактеризовані шкільні фактори ризику здоров'я учнів, найбільш розповсюджені порушення здоров'я учнів та ознаки їх прояву. На цьому етапі розглядалися вимоги до особистості вчителя як носія валеологічної культури, показники здоров'язберігаючої методики організації уроку, принципи й відмітні риси здоров'язберегаючих освітніх технологій, зміст виховної оздоровчої роботи з учнями, батьками. Показником ефективності цього етапу була розробка студентами концепції своєї майбутньої професійної діяльності, пов'язаної з валеологічним вихованням учнів.

Аналіз результатів прикінцевих зрізів формувального експерименту виявив ефективність педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Дані, що відображають результати контрольних та експериментальних груп на констатувальному і прикінцевому зрізах подано в таблиці.

Таблиця

Рівні підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів (%)

Група	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
	Констатув. зріз	Прикінцев. зріз	Констатув. зріз	Прикінцев. зріз	Констатув. зріз	Прикінцев. зріз
ЕГ	-	28,36	2,95	54,54	7,05	17,1
КГ	-	-	6,35	38,1	3,65	61,9

Як бачимо з таблиці, в результаті впровадження запропонованих педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів в експериментальних групах відбулися позитивні зрушення щодо зростання рівнів підготовки до валеологічного виховання учнів. Так, якщо на констатувальному етапі високий рівень був відсутній, то на прикінцевому етапі цей рівень був властивий 28,36% студентів. Середній рівень після експерименту виявили 54,54% майбутніх учителів (було 32,95%). Суттєво знизилася кількість студентів із низьким рівнем підготовки до валеологічного виховання учнів,

яка з 67,05% на констатувальному етапі зменшилась до 17,1% - на прикінцевому етапі.

У контрольних групах відсутніх змін не спостерігалось. Так, високий рівень підготовки до валеологічного виховання учнів на прикінцевому етапі, як і на констатувальному - був відсутній; середній рівень із 36,35% збільшився до 38,1%; низький рівень засвідчили 63,65% студентів (було 61,9%).

Отже, динаміка змін, що відбулась в експериментальних групах порівняно з контрольними групами, засвідчила ефективність визначених педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

У висновках викладено результати дослідження, основні з них такі:

У дослідженні вперше науково обгрунтовано й експериментально апробовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

1. Валеологічне виховання розглядається як цілеспрямований процес, метою якого є переконання учнів у цінності здоров'я, його впливу на успішність їхньої навчальної, життєвої і майбутньої професійної діяльності. Забезпечення цього процесу пов'язано зі створенням у навчальному закладі умов, що дозволяють учням зберігати і зміцнювати своє здоров'я, спрямованістю і змістом професійно-педагогічної діяльності вчителя.

2. Показником підготовки майбутнього вчителя до валеологічного виховання учнів визначена його валеологічна культура, яка виявляється у певному стереотипі діяльності і поведінки вчителя як професіонала, що спрямований на забезпечення здорового способу життя і дбайливе ставлення до власного здоров'я й до здоров'я учнів. Структуру валеологічної культури вчителя складають імперативно-когнітивний, операційно-діяльнісний та ціннісно-орієнтаційний компоненти.

3. Критеріями підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів є: обізнаність, як вимір ступеня володіння знаннями про здоров'я та здоров'язбереження; навченість, як вимір ступеня практичної спроможності реалізації наявних знань в організації навчального процесу; спрямованість, як вимір ступеня потреби і здатності до валеологічного виховання учнів.

4. Педагогічними умовами ефективної підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів у дослідженні виступили: критичне осмислення власного досвіду, пов'язаного зі ставленням до здоров'я як цінності і складової валеологічної культури особистості; набуття досвіду регулювання і управління станом особистого здоров'я засобами фізичної культури в умовах повсякденної та навчальної діяльності; моделювання спеціальних навчальних ситуацій, що вимагають усвідомлення засобів і практичних прийомів валеологічного виховання учнів на уроках у процесі навчальної діяльності.

5. У ході дослідно-експериментальної роботи було розроблено й апробовано методику

реалізації педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів, що складалася з трьох етапів – ціннісно-мотиваційного, актуалізаційного та продуктивного. Метою ціннісно-мотиваційного етапу було формування позитивного ставлення студентів до власного здоров'я та оздоровчої діяльності, усвідомлення здоров'я як цінності; актуалізаційний етап був спрямований на актуалізацію валеологічних знань студентів і набуття досвіду регулювання і управління станом особистого здоров'я засобами фізичної культури в умовах повсякденної та навчальної діяльності; на продуктивному етапі удосконалювалися засвоєні студентами теоретичні і методичні знання і вміння з валеологізації власної повсякденної і навчальної діяльності та створювався алгоритм їх використання у майбутній професійній діяльності.

6. Результати прикінцевого етапу засвідчили, що високого рівня підготовки до валеологічного виховання учнів досягли 28,36% студентів експериментальних груп (у контрольних групах цей рівень був відсутній). Середній рівень виявили 54,54% майбутніх учителів експериментальних і 38,1% - студентів контрольних груп. Низький рівень підготовки до валеологічного виховання учнів засвідчили 17,1% студентів експериментальних та 61,9% - контрольних груп.

Перспективою подальшого дослідження є вивчення суб'єктивних чинників, що впливають на ефективність підготовки вчителя до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів і зокрема, на формування його валеологічної культури й підготовки до розробки і впровадження сучасних педагогічних технологій валеологічного виховання і валеологічної освіти.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях автора:

1. Адєєва О.В. Здоровий спосіб життя майбутнього педагога, як складова культури його професійної діяльності / О.В. Адєєва // Наука і освіта.-2005.- №3-4.- С.102-104.
2. Адєєва О.В. Підготовка майбутніх педагогів до валеологічного забезпечення професійної діяльності, як педагогічна проблема / О.В. Адєєва // Педагогічні науки: зб. наук. пр. - Херсон: ХДУ, 2006. - Вип. 43.- С.209-212.
3. Адєєва О.В. Педагогічні умови підготовки педагога до валеологічного забезпечення професійної діяльності / О.В. Адєєва // Наука і освіта. - 2007. - №1-2.- С.111-113.

4. Адєєва О.В. Методика підготовки майбутніх педагогів до валеологічного забезпечення професійної діяльності / О.В. Адєєва // Зб. наук. праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). - №3. – Бердянськ: БДПУ, 2007. – С.130-135.
5. Адєєва О.В. Проблема підготовки вчителів-практиків до валеологічного виховання учнів / О.В. Адєєва // Наука і освіта.-2008.- №1-2.- С.4-6.
6. Адєєва О.В. Валеологія в професійної діяльності вчителя початкових класів // Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. праць (спецвипуск): матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. [„Реалізація принципу наступності дошкільної та початкової ланок у контексті суб'єктної парадигми освіти”], (Слов'янськ, 17-18 трав. 2007р.) - Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2007. – С.27-30.
7. Адєєва О.В. Здоровий спосіб життя і валеологічна культура як складові частини професійного становлення вчителя: зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. читань студентів і молодих науковців, присвячених педагогічній спадщині К.Д. Ушинського та В. О. Сухомлинського (Одеса, 18-19 трав. 2004р.) - Одеса: ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2004. – С. 37-40.
8. Адєєва О.В. Народні ігри як ефективний засіб і форма оздоровчої діяльності молодших школярів : сб. науч. трудов материалов второй Всеукр. науч.-практ. конф. [“Психолого-педагогические аспекты развития личности в детские годы: актуальные проблемы народной педагогики”], (Симферополь, 5-6 окт. 2006г.) - Симферополь: „Таврия”, 2006. – С. 8-10.
9. Адєєва О.В. Стан здоров'я вчителів - як соціально-педагогічна проблема: зб. наук. праць за матеріалами IV Всеукр. наук.-практ. читань студентів і молодих науковців, присвячених педагогічній спадщині К.Д. Ушинського (Одеса, 16-17 трав. 2006р.) - Одеса: ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2006. – С. 318-320.
10. Адєєва О.В. Проблема валеологічного забезпечення професійної діяльності вчителя: зб. наук. праць за матеріалами міжвузівськ. наук.-практ. конф. [“Формування патріотизму, моральності, культури, здорового способу життя у студентської молоді”], (Одеса, 24-25 травня 2006р.) - Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, Астропринт, 2006.- С. 160-162.

АНОТАЦІЯ

Адєєва О.В. Підготовка майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського. – Одеса, 2009.

У дисертаційному дослідженні розкрито сутність валеологічної культури вчителя, як показника підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів, схарактеризовано її компоненти (імперативно-когнітивний, операційно-діяльнісний, ціннісно-орієнтаційний), показники та критерії оцінювання (обізнаність, навченість, спрямованість) рівнів підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Проаналізовано стан підготовки вчителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів у педагогічній теорії та практиці. Визначено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Розроблено й експериментально апробовано методику підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів, яка складається з таких етапів - ціннісно-мотиваційний, актуалізаційний та продуктивний, на кожному з яких реалізувалися педагогічні умови, що оптимізували підготовку майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Ключові слова: валеологічне виховання, учні загальноосвітніх навчальних закладів, валеологічна культура, підготовка, валеологізація освітнього середовища.

АННОТАЦІЯ

Адеева О.В. Подготовка будущих учителей к валеологическому воспитанию учеников общеобразовательных учебных заведений. –Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Южно-Украинский государственный педагогический университет имени К.Д. Ушинского. – Одесса, 2009.

Диссертация посвящена проблеме подготовки будущих учителей к валеологическому воспитанию учеников общеобразовательных учебных заведений. В работе охарактеризовано состояние проблемы подготовки учителей к валеологическому воспитанию учеников общеобразовательных учебных заведений в педагогической теории и практике. В исследовании валеологическая культура учителя обоснована как показатель подготовки будущих учителей к валеологическому воспитанию учеников. Определены ее компоненты: императивно-когнитивный (отражает систему валеологических знаний и знаний о нормах их применения в пределах взаимодействия участников учебно-воспитательного процесса, его показатели – знания о здоровье, факторах и действиях человека, которые на него влияют; о факторах, которые влияют на состояние здоровья учеников в процессе учебной деятельности; осведомленность о путях и средствах валеологизации образовательной среды и учебного процесса), операционно-деятельностный (предусматривает систему действий, направленных на сохранение собственного

здоровья и здоровья учеников, валеологическое поведение учителя, умение организации здоровьесберегающего педагогического процесса, он характеризуется умением следить за собственным здоровьем; ведением здорового образа жизни; умением проектировать учебно-воспитательный процесс исходя из норм валеологии, используя и контролируя факторы, которые влияют на состояние здоровья учеников), ценностно-ориентационный (система моральных ориентиров, установок и мотивов, которые определяют направленность действий педагога на создание здоровьесберегающей образовательной среды, его показатели: гуманистическая направленность деятельности и поведения педагога; его отношение к здоровью как ценности; отношение к здоровьесбережению как к жизненной моральной норме). Оценка уровней подготовки учителей - практиков и студентов, которые принимали участие в эксперименте, осуществлялась по трем критериям: осведомленность, обученность и направленность. На основе этих критериев и показателей компонентов валеологической культуры учителя были определены три уровня подготовки будущих учителей к валеологическому воспитанию учеников общеобразовательных учебных заведений: высокий, средний и низкий.

Разработаны и обоснованы педагогические условия, оптимизирующие подготовку будущих учителей к валеологическому воспитанию учеников: критическое осмысление студентами собственного опыта отношения к здоровью как ценности и части валеологической культуры личности; приобретение опыта регулирования и управления состоянием собственного здоровья средствами физической культуры в условиях повседневной и учебной деятельности; овладение студентами приемами моделирования специальных учебных ситуаций, которые требуют понимания средств и практических приемов валеологического воспитания на уроках в процессе учебной деятельности.

В ходе исследовательской работы была разработана методика реализации педагогических условий подготовки будущих учителей к валеологическому воспитанию учеников общеобразовательных учебных заведений, которая включала три этапа - ценностно-мотивационный, актуализационный и продуктивный. Целью ценностно-мотивационного этапа было формирование положительного отношения студентов к собственному здоровью и оздоровительной деятельности, осознанию здоровья как ценности; актуализационный этап был направлен на актуализацию валеологических знаний студентов и приобретение ими опыта регулирования и управления состоянием собственного здоровья средствами физической культуры в условиях повседневной и учебной деятельности; цель продуктивного этапа - усовершенствование усвоенных студентами теоретических и методических знаний и умений по валеологизации собственной повседневной и учебной деятельности и создание алгоритма их использования в будущей профессиональной деятельности.

Результаты формирующего этапа эксперимента подтвердили эффективность разработанной

методики и выявленных педагогических условий подготовки будущих учителей к валеологическому воспитанию учеников общеобразовательных учебных заведений.

Ключевые слова: валеологическое воспитание, валеологическая культура, подготовка, ученики общеобразовательных учебных заведений, валеологизация образовательной среды.

ANNOTIION

Adeeva O.V. Preparation of the future teachers to valeological education of the pupils of general educational institutions. - Manuscript.

The dissertation on reception of a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences on a speciality 13.00.04 - theory and methodology of professional education. – The South-Ukrainian State Pedagogical University of a name K.D. Ushinsky. - Odessa, 2009.

In the dissertation research the essence of the teacher valeological culture is exposed, as parameter of preparation of the future teachers to the valeological schoolboys education, its components (imperative-cognitive, operational-active, value-orientation), parameters and criterion of estimations (awareness, training, orientation) levels of preparation of the future teachers to the valeological pupils education of general educational institutions are characterized. The condition of preparation of the teachers to valeological education of the pupils of general educational institutions in the pedagogical theory and practice is analyzed. A pedagogical conditions of preparation of the future teachers to valeological education of the pupils of general educational institutions is determined and theoretically is proved. The technique of preparation of the future teachers to valeological education of the schoolboys of general educational institutions is developed and experimentally is checked up during teaching a discipline "Physical education" in a higher school, which consists of such stages - value-motivational, actualizational and productive, on each of which the pedagogical conditions were realized which optimized preparation of the future teachers to valeological education of the pupils of general educational institutions.

Key words: valeological education, pupils of general educational institutions, valeological culture, preparation, valeologination of educational environment.